

Anu Korb

EESTI DIASPORAA MATERJALIDE KOGUMINE JA UURIMINE EESTI RAHVALUULE ARHIIVIS

Migratsiooni- ja vähemusteuringud on viimastel aastakümnetel olnud jätkuvalt maailma teadlaste huviorbiidis. Näiteks Soome Vabariigis on enam kui 30 aastat tegutsenud spetsiaalne uurimisasutus – 1974. aastal asutatud Turu migratsiooniinstituut, millele eelnes väljarändamisajaloo uurimine Turu Ülikooli juures alates 1960. aastatest (vt Kostiainen 1998: 133–148).

Enim on teadlased pööranud tähelepanu migratsiooniprotsessidele ja siirdlaste kohanemisele uutes oludes. Samuti on üheks meelisteemaks olnud identiteediuringud, nt paigaidentiteet, etniline ja kultuuriline identiteet. Identiteediga seostub tihedalt ka keel, Euroopa käsitlustes näib emakeel erinevalt Ameerika Ühendriikide omast olevat kogu identiteedi allikaks (Stark 1991: 41). Vastukaaluks globaliseeruvale maailmale vajab inimene oma identiteedi tunnetust ja tugevdamist. Populaarseks on saanud oma juurte otsimine, mis on leidnud väljundi arvukates pere- ja suguvõsauringutes ning jätkuvas elulugude talletamise buumis.

Nõukoguliku ideoloogia surve taandumine 1980. aastate lõpupoole, mis päädis Eesti Vabariigi taastamisega 1991. aastal, avardas oluliselt kogumis- ja uurimisvaldkondi ning võimalusi tutvuda kogu maailma sotsiaal- ja humanitaarteadlaste uurimustega. Samas äratas see kõigist rahvustest Eesti elanikes sügavamat huvi oma päritolu ja oma rahva ajaloo vastu. Aktuaalseks muutus ka eestlaste diasporaa uuri-

mine. Eeskätt huvituti lääne pool (nt Rootsi, Ameerika, Kanada) elavatest eestlastest, kellega nõukogude korra tingimustes polnud võimalik normaalselt lävida (vt nt Raag 1999: 107–108). Usaldust Eesti Vabariigi vastu näitab Eesti mäluasutusesse järjest laekuv väliseesti arhiivimaterjal.

Venemaa eri paigus elavate eestlastega oli nõukogude ajal võimalik suhelda, sinna korraldati ka mõningaid uurimisekspeditsioone (vt nt Viikberg 1997: 28–29), kuid seesugust tegevust ametlikult eriti ei soositud. Sõidu- ja elamiskulud olid tookord küll tagasihoidlikud, kuid võimalused konkreetsele projektile raha hankimiseks pea olematud. Ka salvestustehnika oli suuresti ajale jalgu jäänud. Kultuuri- ja teadusfondide tekkimine/taastamine alates 1990. aastatest andis reaalse võimaluse välitöökulude katteks toetust küsida.

Eesti Rahvaluule Arhiivi kogumismatkad

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristid alustasid diasporaa eestlaste pärimuse kogumist ja uurimist vahetult pärast Eesti Vabariigi taastamist, kuid suunduti hoopis ida poole, kõige arvukama ja pikemate traditsioonidega eestlaskonna – Venemaa eestlaste – juurde.

Venemaa eestlaskond kujunes põhiliselt 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguskümnenditel Eestist ida suunas väljarännanuist, veelgi varem elas eestlasi Pihkva ja Peterburi kubermangus ning väljasaadetuna Siberis. 1989. aasta rahvaloenduse andmeil elas Venemaal 46 390 eestlast, aastaks 2002 oli eestlaste hulk aga vähenenud 28 000-le. Suhteliselt arvukamalt on eestlasi jätkunud Siberisse – aastal 1989 loendati neid 17 000, aastal 2002 – 11 400.

Aastal 1991, pärast esimest tutvumisreisi Siberi eestlaste asualadele Krasnojarski krai lõunaosas, kaaslaseks hiljuti Eesti Rahvaluule Arhiivi tööle asunud Astrid Tuisk, kirjutasin vastloodud Eesti Rahvuskultuuri Fondile projekti *Rahvuskultuur eesti asundustes*. Rahaliselt toetaski projekti kõige pikaajalisemalt Eesti Rahvuskultuuri Fond (1992–

2002, 2004), abi saime ka Eesti Teadusfondilt (1995–2000), Eesti Kultuurkapitalilt (1998–2004) ja Avatud Eesti Fondilt (1994). Aastatel 1991–2000 külastasime 2–4-liikmelise ekspeditsioonirühmaga erinevaid Siberi eestlaste asualasid Omski, Novosibirski, Tomski ja Kemerovo oblastis ning Krasnojarski ja Altai kraisis. Aastatel 2001–2002 töötasime Sise-Venemaa eestlaste juures Uljanovski, Saraatovi, Samaara ja Kirovi oblastis. 2000. ja 2004. aastal külastasin teistkordselt mitmeid suuremaid Siberi eestlaste kogukondi.

ERA ekspeditsioonid

1991 ja 1992: Krasnojarski krai **Ülem-Suetuki** (Верхний Суэту́к) ja **Ülem-Bulanka** (Верхняя Буланка) küla;

1993: Tomski oblasti **Kaseküla** (Березовка) ja **Liliengof** (Ли́лиенго́фка);

1994: Kemerovo oblasti **Jurjevka** ja **Koidula** (Кайду́лы) küla ning Tomski oblasti **Vambola** (Вамба́лы) küla;

1995: Omski oblasti **Zolotaja Niva**, **Semjonovka** (Семеновка), **Ivanovka** ja **Kovaljovo** (Ковалево) küla;

1996: Omski oblasti **Mihhailovka**, **Jurjevka**, **Lillikülä** (Лилейка), **Estonka** küla ning vene külad Jegorovka, Novo-Uika, Sedelnikovo;

1997: Omski oblasti **Tsvetnopolje**, **Vana-Viru** (Старый Ревель), **Uus-Viru** (Новый Ревель), **Orlovka** ja **Kovaljovo** küla;

1998: Novosibirski oblasti **Estonka**, **Borovuška** ja **Orava** (Оравка) küla, vene külad Russko-Semenovka ja Karasevo ning Togutšini linn;

1999: Novosibirski oblasti **Nikolajevka**, **Rosentali** ja **Uusküla** (Ускуль), vene külad Berjozovka, Kõštovka ning Omski oblasti **Rõžkovo** küla;

2000: Omski oblasti **Rõžkovo** ja **Zolotaja Niva** küla, Krasnojarski krai **Ülem-Suetuki** ja **Ülem-Bulanka** küla, Sušenskoje asula ning Krasnojarski linn, Altai krai **Estonia** küla ja Rubtsovka linn;

2001: Uljanovski oblasti **Smorodino, Lommi** (Ломы) ja **Široki** küla ning Kirovo oblasti **Oparino rajooni asulad**;

2002: Saraatovi oblasti **Baltika** küla ja Lavrovka vene küla, Samaara oblasti **Lohuküla** (Средняя Быковка), Tšesnakovka vene küla ja Koški asula;

2004: Tomski oblasti **Kaseküla** ja Omski oblast **Rõžkovo** küla.

Ekspeditsioonidel on osalenud Anu Korb (13 korda), Astrid Tuisk (8), Risto Järv (1), Tiit Joala (1), Aivar Jürgenson (2), Indrek Kaimer (1), Andres Korjus (2), Aado Lintrop (1), Pille Niin (2), Mari-Ann Remmel (1), Mari Sarv (1), Villi Sulger (2), Kadri Tamm (2), Ain Urbel (1) ja Ell Vahtramäe (3).

2003. aasta sügisel alustasin kogumistööd ka Eestisse tagasipöördunud eestlaste seas. 2004. aastal korraldasin pärimuse kogumise võistluse *Väljarändamine ja elu uuel kodumaal*, mis oli suunatud Venemaal sündinud eestlastele. Võistlustele saadeti 40 kaastööd (vt Korb 2004b: 233–235). Võistlusüleskutsete ajal pöördus minu poole ka rida inimesi, kes lasksid helisalvestada oma elu- ja külalood.

Kogutud aines

Maailma diasporaa-uurimustes on esikohal migratsiooniprotsesside ja kohanemisega seonduv, identiteet ning keelesuhted. Ka Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) kogumismatkadel Siberi-uurimist alustanud etnoloog Aivar Jürgenson kaitses 2003. aasta algul doktoritöö teemal *Siberi eestlaste territoriaalsus ja identiteet*.

Asunike kultuuripärandit on käsitletud suhteliselt ühekülgselt, keskendudes eelkõige kõrgkultuurile (kirjandus, helilooming, kunstiloo-

Foto 1. Estonka küla varakevadel. Anu Korbi foto 1996 (ERA, VF 393).

ming) ning siirdlaste seltsielule. Pärimusmaterjali kogumine-uurimine on jäänud suhteliselt tagaplaanile. ERA ekspeditsioonidel keskendusime nimelt eestikeelse pärimusmaterjali kogumisele ja püüdsime kaardistada tänini püsinud eesti kogukonnad. 20. sajandi viimaseks kümnendiks oli suur osa Venemaa eesti kogukondadest hääbunud või muutunud paljurahvuseliseks. Elujõulisemaiks osutusid Siberi eesti asundused, mis erinesid üksteisest küla elanike arvu (25–2000), eestikeelse kogukonna suuruse (25–300), rahvusliku koosseisu, asendi, loodusolude jm poolest. Enam-vähem eestikeelseteks jäänud külad olid Novosibirski oblastis Nikolajevka (elanikke u 190), Omski oblastis Lillikülä (elanikke u 160), Estonka (elanikke u 60) ja Jurjevka (elanikke u 25), Kemerovo oblastis Jurjevka (elanikke u 40) ning Krasnojarski kraisis Ülem-Suetuk (elanikke u 300). Sise-Venemaa eesti asundustest leidsin mõned 10–15-liikmelised eesti kogukonnad. Vjatka kubermangu (praegune Kirovi oblast) väljarännanud eestlased aga elasid nüüd hajali Oparino rajooni piires.

Tagasihoidliku päästekogumisena kavandatud ettevõtmine kasvab aastatega märksa laiemaks mitmeaspektiliseks uurimisprojekti. Esmalt võlus eelkõige asunduste eestlaste vanapärase folkloori rikkus – arhailise pärimuse eelistamine oli eesti folkloorikogumise pikaaegne traditsioon, külades aga oli säilinud hulgaliselt arhailist pärimust. Edaspidi avastasin asunduste pärimuse märksa mitmekeelset uurimisvõimalusi pakkuvana (nt elu- ja külalood, pärimussekandja ja pärimusrühma suhe pärimusse, koguja isiku mõju kogutud ainesele), kuid jälgisin enam siiski eestikeelset kogukonda. Kogumismatkadelt naasnuna tutvusin paljude Venemaal sündinud, kuid Eestisse ümber asunud eestlastega, kes oma esivanemate või sünniküla materjale meie arhiivi otsima tulid või kelle aadressid anti mulle Venemaal. See on laiendanud minu huvifääri.

ERA kogumismatkadelt Venemaale on talletatud umbes 500 tundi helisalvestisi, vähemalt 100 tundi videosalvestisi, 4700 lehekülge käsikirjalist materjali ja hulk fotosid. Lisaks sellele on pärimusainest kogutud Venemaalt Eestisse tagasi pöördunud eestlastelt (materjalide ainelood ja fondiviited vt Korb 2005: 155–158).

Kogutud materjali publitseerimine ja tutvustamine

Mõned aastad pärast Siberi kogumistöö algust alustasin pärimusmaterjali valikulist trükkitoimetamist sarjas “Eesti asundused”. Aastatel 1995–1999 ilmus neli minu koostatud piirkondlikku kommenteeritud tekstiantoloogiat: *Siin Siberi maa peal kasvanud* (Eesti asundused I; valmis koostöös Kadri Peeboga), *Ei oska rääkimise moodi kõnelda* (Eesti asundused II), *Seitse küla Siberis* (Eesti asundused III) ning *Taaru-tagused ja stepiasukad* (Eesti asundused IV).

Laiemale kuulajas- ja lugejaskonnale valmis 2005. aastal sarjas “Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist” ka kahest plaadist ja kolmkeelsest (eesti, inglise, vene) raamatust koosnev *Siberi eestlaste laulud. Songs of Siberian Estonians. Песни сибирских эстонцев*.

Foto 2. CD-raamatu *Siberi eestlaste laulud* kaas.

Eksponeeritud on ka pildimaterjali. 1997. aasta sügisel koostas Mari-Ann Rimmel näituse *Eesti külad Siberis*, mis oli esmalt üleval Eesti Kirjandusmuuseumis, seejärel ka Tallinnas Eesti Rahvusraamatukogus, Viljandis Kilpkonna galeriis ja Väike-Maarja muuseumis.

ERA kogumismatkadel jäädvustatud on valminud kaks dokumentaalfilmi: Ado Lintropi *Võõral maal, kaugel teel* ning Andres Korjuse *Võera maade sies*, mida on näidatud Eesti Televisioonis.

2005. aasta kevadel avati internetis aadressil <http://www.folklore.ee/estonka> kodulehekülj *Siberi ja Volgamaa eestlased*, mida koostab ja hooldab Astrid Tuisk. Lehekülj täieneb pidevalt.

Venemaalt tagasipöördunud eestlastele mõeldes alustasin 2003. aasta sügisel teabepäevade *Venemaale veerenud* (vt Korb 2004a: 267–272)

korraldamist, mille eesmärgiks oli tutvustada senikogutut ja ärgitada aktiivsemaid inimesi kaastööle. Senised kaks infopäeva on toonud kokku saalitäie huvilisi ja sel viisil olen leidnud ka mõttekaaslasti-abilisi.

Uurimisteemad, uurimused

1997. aasta sügisel peeti Eesti Kirjandusmuuseumis konverents *Eesti kultuur võõrsil: Venemaa asundused*. Ettekanded keskendusid eestlastele ja nende kultuurile endise Tsaari-Venemaa asundustes. Tekstid avaldati Astrid Tuisu toimetatud kogumikus *Eesti kultuur võõrsil: Loode-Venemaa ja Siberi asundused* (Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum 1998).

Siinkirjutaja on uurinud muutusi Siberi eestlaste laulutraditsioonis, Siberi eestlaste jutte oma esivanematest, surma- ja matusekombestikku, kogukonna pärimust ja kultuurisuhteid ning vaadelnud Venemaal läbiviidud kogumistöö põhjal folkloristliku välitöö teooriat. Magistritöö *Suulise pärimuse kogumistöö Siberi eestlaste juures ja selle tulemust mõjutavad tegurid* kaitsesin 2001. aastal. Välitöötemaatika süvendatud käsitluse jätkuks ilmus 2005. aastal raamat *Venemaal rahvuskaaslasi küsitlemas: folkloristliku välitöö teoreetilisi aspekte*.

Koostamisel on monograafia *Rõžkovo virulased*, mis tutvustab vanimat luteriusuliste kogukonda Siberis.

Astrid Tuisk on käsitlenud Siberi eestlaste pärimuse muutumisega seotud probleeme, kohapärimust, etnobotanikat, Siberi vanemate luteriusuliste asunduste kooli- ja usuelu. Ta on toimetanud artiklikogumiku *Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused* (1998) ja kaitsnud magistritöö *Oma ja võõra rühma piirid Siberi eestlaste rahvaluule põhjal* (2001).

Siberi eestlaste pärimust on eri aspektidest vaadelnud veel Mall Hiiemäe (kalendritavand), Ell Vahtramäe (taevakirjad), Risto Järv (jutustamisest Siberi eestlaste külakogukonnas), Janika Oras (kahe va-

nema küla laulutraditsioon) ja Žanna Pärtlas (laulude mitmehäälsus).

Kokkuvõtteks

Enam kui kümne aasta jooksul on Venemaa eesti kogukondadest kogutud ja arhiveeritud rikkalik aines, mida on ka laiemalt tutvustada püütud ning jõudumööda uuritud, viimastel aastal ka riikliku programmi *Eesti keel ja rahvuslik mälu* projekti *Rahvakultuur Venemaa eesti asundustes* toel. Lähiaastatel peaks jätkuma materjali täiendav kogumine nii Eestimaale naasnutelt kui ka Venemaa eesti kogukondadest. Rida diasporaa eestlasi tutvustavaid väljaandeid, nt küla- ja isikulood, alles ootavad oma koostamist. Huvitavaid tulemusi annaks kindlasti ka võrdlevalt lääne- ja idadiasporaa uurimine.

Kirjandus

- Korb, Anu 2004a. Venemaale veerenud: Siberi ja Volgamaa eestlaste päev. *Mäetagused: Hüperajakiri* 24, lk 267–272 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr24/uudis.pdf> – 29. aprill 2006).
- Korb, Anu 2004b. Kogumisaktsioon: Venemaa eestlaste elulood. *Mäetagused: Hüperajakiri* 27, lk 233–235 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr27/uudis.pdf> – 29. aprill 2006).
- Korb, Anu 2005. *Venemaal rahvuskaaslasti küsitlemas: Folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte*. *Studia ethnologica et folkloristica Tartuensia* 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kostiainen, Auvo 1998. Ulkосуomalaisia jäljittämässä: Siirtolaishistorian tutkimus Turun yliopistossa. Kostiainen, Auvo (toim). *Historiaa Auran Rannoilla: Turkulaisista Historiantutkimusta ja historiantutkijoita*. Turun historiallinen arkisto 52. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, lk 133–148.
- Raag, Raimo 1999. *Eestlane väljaspool Eestit: Ajalooline ülevaade*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Stark, Joachim 1991. Sprache als ethnische Grenze. Hösch, Edgar & Seewann, Gerhard (koost). *Aspekte ethnischer Identität: Ergebnisse des Forschungspro-*

jekts "Deutsche und Magyaren als nationale Minderheiten im Donauraum".
Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission 35. München: Oldenbourg, lk 35–67.

Viikberg, Jüri 1997. *Eesti külad Venemaal: Keel ja identiteet*. Kulu, Hill & Met-
sis, Katrin & Tammaru, Tiit (toim). *Eestlane olla... Eesti keele ja kultuuri pers-
pektiivid: ESTO '96 raames 10. augustil 1996 Tallinnas peetud teaduskon-
verentsi "Kuidas säilida eestlasena" ettekanded*. Tartu: Tartu Ülikooli Kir-
jastus, lk 28–52.

VÕIM & KULTUUR 2

Koostaja ja toimetaja Mare Kõiva

<http://www.folklore.ee/pubte/eraamat/voimjakultuur2/>

Koostaja ja toimetaja: Mare Kõiva
Keeletoimetaja: Mare Kalda
Inglise keele toimetaja: Tiina Kirss
Makett ja kaas: Alo Paistik
Pilditöötlus: Andres Kuperjanov
HTML: Diana Kahre

ISBN 978-9949-586-83-7 (pdf)
ISBN 978-9949-418-53-4 (trükis)
DOI: 10.7592/VK2.2006
Tartu 2018

Trükis ilmunud: **Võim & kultuur 2**. Koostaja ja toimetaja
Mare Kõiva. Võim ja kultuur. Tartu 2006

E-raamatu valmimist toetas: EKKM14-344 Eesti keele, kultuuri ja
folkloori kasutusvaldkondade laiendamise ja tutvustamise elektroonilistel
infokandjatel.

© 2018 Eesti Kirjandusmuuseum
© 2018 Eesti Folkloori Instituut
© 2018 EKM FO rahvausundi ja meedia töörühm
© 2018 autorid